

SKUP-rapport for NRK Brennpunkts prosjekter:

- **Skriftsamleren** (del 1)
- **De magiske krukkene** (del 2)

Publisert: 7. og 14. september 2004
Medium: TV-dokumentarer
Medarbeidere: Ola Flyum, David Hebditch og Sohail Qureshi

INNLEDNING

Nyheten om nordmannen Martin Schøyens enorme skriftsamling ble kjent like etter at Al Qaida hadde styrtet to fly inn i World Trade Center og USA forberedte krig mot Afghanistan i 2001. Det tidligere så mediesky mangemillionæren Schøyen benyttet anledningen til å presentere verdens største private håndskriftsamling og tilbød den norske stat å kjøpe den for ca 850 millioner kroner. Han hevdet at han blant annet hadde reddet en betydelig samling buddhistiske skrifter fra Taliban.

Daværende nasjonalbibliotekar Bendik Rugaas som hadde store planer for Schøyensamlingen, jobbet hardt for å få den til Norge. Han hjalp Schøyen med å presenterer den på nettet, og Nasjonalbiblioteket driftet hans nettside.

Professor Jens Braarvig ved Universitet i Oslo fikk ansvaret for å lede forskningen og publiseringen av store deler av samlingen. I alt seks prosjektgrupper ble etablert.

Det ble snart klart at det var betydelig interesse for denne problematikken også i Sverige og Danmark og i EBU (European Broadcasting Union) – derfor ble prosjektet løftet ut av Brennpunkt (halvtimesdokumentarer) og omgjørt til en internasjonal dokumentar (52 min) underlagt dokumentarsjef Vibeke Haug og drevet fram av Ola Flyum (NRK), den pakistanske frilansjournalisten Sohail Qureshi, og den britiske TV-reporteren David Hebditch. Alle tre journalister har lang erfaring i yrket og er også forfattere.

Våren 2003 begynte researcharbeidet for alvor. Parallelt med dette, ble det gjort opptak til det som i første rekke var en såkalt prosjektpilot. Det ble imidlertid understreket at disse opptakene også skulle inngå i en internasjonal dokumentar. Det ble alle de vi intervjuet gjort oppmerksom på.

Våren 2004 ble det bestemt at NRK skulle versjonere dokumentaren på 52 minutter til to halvtimes programmer som skulle sendes i Brennpunkt.

Generelt er det å si om disse dokumentarene at de er blant NRKs mest langvarige, komplekse og krevende researchprosjekter i nyere tid. Kompliserende forhold er at hovedpersonen ikke samarbeider, og at mye av journalistikken har vært drevet i noen av verdens minst tilgjengelige land som Irak, Jordan, Pakistan og Afghanistan.

Spesielt arbeidet vår reporter i Peshawar under særdeles vanskelige forhold i en tid hvor det var krigsliknende tilstander i flere av grenseområdene mellom Pakistan og Afghanistan.

I London og Oslo har det også vært betydelige utfordringer med å trenge inn i lukkede nettverk av samlere, smuglere og selgere.

Tilsva

Siden 15. mai 2003 forsøkte NRK å få Schøyen i tale, men han har konsekvent nektet å møte oss. Han har hele tiden brukt professor Jens Braarvig som sin talsmann.

Vår første formelle henvendelse til ham om et intervju ble gjort den 29. februar 2004. Etter dette har vi fulgt opp med en rekke skriftlige og telefoniske henvendelser om å stille. Det har ikke vært mulig å få Schøyen i tale, men vi har lagt igjen beskjed og snakket med hans sekretær/bibliotekar.

Siden har vi kontaktet Schøyen 16 ganger skriftlig og anslagsvis det dobbelte pr. telefon. Schøyen svarte til slutt via sin advokat Harald Arnkværn og truet med erstatnings søksmål.

PROBLEMSTILLINGENE

Et nøkkeltema i vårt journalistiske arbeid i "Skriftsamleren", er å belyse hvordan Martin Schøyens antikke skrifter er blitt ervervet:

- Er dette gjort på en slik måte at den overveiende positive framstillingen av Schøyens innkjøp i mediene, faktisk stemmer?
- Hvilken rolle har egentlig Schøyen spilt?
- Kan eierhistorien til de gjenstandene han har kjøpt, dokumenteres i tråd med internasjonale konvensjoner, lover, regler og akademiske krav?

Dette er en problematikk som er spesielt aktuell i krigsområder som Irak og Afghanistan, hvor kunstgjenstander daglig smugles ut til rike, vestlige samlere. Ikke minst har akademikere og akademiske institusjoner et særlig ansvar for å bidra til å stanse plyndring, smugling og salg av fattige lands kulturarv.

Som en ung stat vet Norge mye om å miste uerstattelige kunstgjenstander – og ikke minst våre første skriftlige kilder. Norges riksarkivar John Herstad ville ikke at staten skulle kjøpe samlingen og begrunnet dette standpunktet slik:

"For meg som riksarkivar er Schøyensamlingen ikke først og fremst et spørsmål om å gi et svar som er politisk korrekt i forhold til dagens internasjonale krav, men å gi et svar som er **etisk anstendig og forsvarlig** sett i forhold til det som har vært norsk arkivpolitikk og kulturpolitikk gjennom lange tider når det gjelder å sikre den kulturarven som vi oppfatter som norsk.

Jeg tror det er greit utgangspunkt å minne oss selv om at Norge i snart 200 år har hatt som politikk, kall det gjerne kulturpolitikk, å bringe hjem til Norge det vi til ulike tider har ment å være norsk kulturarv.

(...)

Den retten vi har krevet for oss selv til å definere hva som er norsk kulturarv, må vi etter mitt syn være villig til å la andre nyte godt av for deres del, når disse finner tiden inne."

(Museumsnytt no. 2, 2002)

Gradvis har det festet seg en forståelse for respekten for et lands kulturobjekter og landets eierskap. Det betyr blant annet at dersom andre lands myndigheter oppdager ulovlige ervervede samlinger i sitt land, er de moralsk og etisk forpliktet til å bidra til en tilbakeføring.

Spesielt viktig har dette vært for tidligere koloniland som systematisk har vært utbyttet av de gamle imperier og som nå ønsker å forebygge plyndring og smugling. Det å få tilbakeført kulturskatter er også viktig for et folks stolthet og felleskap.

Behandling av kulturobjekter er internasjonalt regulert gjennom ulike konvensjoner:

- Et EU-direktiv regulerer handelen innenfor EU/EØS-området.
- Norge har ratifisert Haag-konvensjonen av 1954 om kulturminner og kulturobjekter i krig og væpnet konflikt.
- I 2002 tiltrådte også Norge Unidroit-konvensjonen av 1995 om tilbakelevering av stjålet og ulovlig eksportert kulturgods.
- I tillegg har ICOM (International Council of Museums) etablert etiske retningslinjer for museer og forskningsinstitusjoner. ICOM er også FN-organisasjonen UNESCOs fagkomité.
- Etter den omfattende plyndringen av blant annet Bagdad museum i Irak, på FN-sikkerhetsråds resolusjon 1483 mai 2003, alle

medlemsland til å endre sitt lovverk slik at landene kunne medvirke til at kulturobjekter blir tilbakeført. For Norges del er dette regulert i forskrift av 25.05.2003, hvor det heter i § 3: "All handel med eller utførsel eller innførsel av irakiske kulturgjenstander som er eller med rimelig grunn antas å være ulovlig fjernet fra Irak etter 6. august 1990, er forbudt. Forbudet omfatter enhver gjenstand av arkeologisk, historisk, kulturell, vitenskapelig eller religiøs betydning. Forbudet i første ledd gjelder ikke ved tilbakeføring av gjenstander til de relevante irakiske institusjoner." I Norge kan man straffes med bøter eller fengsel i inntil tre år for brud på denne forskriften. I England er straffen inntil sju år.

- UNESCO-konvensjonen av 1970 om ulovlig handel med kulturobjekter, er imidlertid fortsatt ikke ratifisert av Norge.

Hva var kjent fra før og hvordan var Schøyens skrifter omtalt før vi begynte våre undersøkelser?

I likhet med de fleste medier vurderte også NRK å lage en historie om mannen som "lurte" Taliban og som finansierte en "redningsoperasjon" av buddhismens første skriftstykker ut av Afghanistan. Den nærmest unisone positive vinklingen i mediene gjorde at Martin Schøyen framsto som en helt – en slags bibliotekets Thor Heyerdahl.

En prinsipiell og viktig debatt om samlingen ble initiert på akademisk nivå. Professor Christopher Prescott og doktorgradstipendiat Atle Omland ved Universitetet i Oslo – brøt den rådende akademiske etikette – og frontet en kritikk som mente det var umoralskt å beholde skriftene i Norge, og at skriftene burde returneres til Afghanistan. Schøyen har avfeid deres krav om at skriftene skal returneres til Afghanistan på denne måten:

"Den (kronikken) (Schøyen referer til en kronikk med kritikk av Schøyensamlingen skrevet av Omland og Prescott. Vår anmerk.) slår meg først og fremst ved ensidig å fokusere på nasjonalstaten. Det er bare ett av flere kriterier. Vi må ikke glemme at nasjonalstater kommer og går. Hva med religion og kulturbakgrunn? Dette er buddhistiske skrifter fra et kloster i et daværende buddhistisk land. Klostret ble ødelagt da Islam kom til området."

(Museumsnytt, no. 1 – 2002)

Schøyen har tydeligvis ikke endret sin holdning til dette, for etter vårt første program sa han:

"Jeg forundres over at internasjonal lovgivning faktisk tillater et land å ødelegge sin kulturarv, mens det er ulovlig for en utenforstående å medvirke til å redde den."

(Aftenposten, 10. september 2004)

Prescott og Omland mener at Schøyen verken i henhold til nasjonal eller internasjonal lovgivning kan avfeie Afghanistans rettmessige krav om å få skriftene tilbakelevert:

"Har Norge rett til å forvalte afghanske kulturminner den dagen Afghanistan selv kan ta vare på dem?"

(Museumsnytt, no. 1 – 2002)

De etterlyste også en større vilje fra norske myndigheter til å gripe inn og hindre at en så stor og viktig samling deles opp og selges til andre samlere.

Det siste spørsmålet kom på bakgrunn av at Martin Schøyen hadde varslet at dersom ikke norske myndigheter kjøpte samlingen for omkring 850 millioner kroner, ville samlingen bli solgt til andre samlere eller institusjoner i utlandet. Schøyen hevdet at han allerede hadde fått interessante tilbud bla fra USA, Japan og Tyskland

(NRK Østlandssendingen - 15. november 2001)

Oppmerksomheten omkring samlingen høsten 2001, falt sammen med Schøyens ønske om å få staten ved kulturministeren til å kjøpe hele samlingen. I iveren etter å sikre denne samlingen i Norge, argumenterte Schøyen blant annet med at det var flere buddhister i Norge enn i Afghanistan:

"Afghanistan fanns inte då de här skrifterna tilkom, och dessutom är de huvudsakligen skrivna i Indien og Pakistan. Och antalet buddhister i dagens Afghanistan är verkligen inte många. Det finns fler i Norge."

(dagens forskning, 24. juni 2002)

Tidligere Ap-statsråd og nasjonalbibliotekar Bendik Rugaas som argumenterte sterkt for at staten måtte kjøpe samlingen, tilførte debatten følgende synspunkt:

"Man kan selvsagt diskutere hvorvidt man bør tilbakeføre nasjonalskatter, men da kan man jo starte med de som virkelig har forsynt seg; England, Frankrike osv, og se hvor langt man kommer med det."

(nrk.no, 18. mars 2002)

Schøyen ville heller ikke selge eller levere tilbake antikvariske manuskripter til muslimske land, da disse kunne finne på å ødelegge samlingens kristne skrifter. I Dagens Næringsliv uttaler Schøyen:

"Jeg har nettopp avvist et tilbud fra en islamsk stat på 110 millioner dollar. Jeg ønsket ikke å plassere samlingen der fordi den blant annet inneholder en rekke kristne manuskripter som ville vært i faresonen, sier Schøyen"

(Dagens Næringsliv, 29.mars 2004)

For en rekke land i Nord-Afrika med Egypt i spissen, må slik argumentasjon lyde hul. Intet land ha vel tatt vare på sin førmuslimske historie som Egypt.

Redaktør Leif Anker i bladet Museumsnytt var også blant de få som problematiserte Schøyens samling av buddhistiske skrifter. I en leder løftet han debatten opp på et nivå som understreker sakens prinsipielle tyngde og behovet for en intellektuell ryddighet på norsk side:

"Norge deltar for tiden i en krig i Afghanistan. Kan norske myndigheter stille akseptere at afghanske kulturskatter på norske hender, tatt ut under krig, blir solgt på det åpne internasjonale marked?"

(Museumsnytt, no. 1 – 2002)

Den offentlige debatten var av en slik karakter at det virket vesentlig og viktig for Brennpunkt å undersøke nærmere om hvor samlingen kom fra, hvordan den var kommet til Norge/England og hvor den burde eller kunne høre hjemme.

HISTORIEN OM DE BUDDHISTISKE SKRIFTENE

Dette er vår historie om Schøyens buddhistiske skrifter i en komprimert versjon:

- **Altfor mange antikviteter:** På begynnelsen av 90-tallet oversvømmes basarene i grense- og smuglerbyen Peshawar i Pakistan med antikviteter smuglet ut av Afghanistan. Borgerkrigen i Afghanistan utløser en plyndringsbølge av gamle utgravningssteder og museer. Eksempelvis klager en smugler som har en slags "fakes-fabrikk" over den store tilgangen på ekte antikviteter. De ekte antikvitetene er å billige at de til og med ødelegger markedet for forfalskninger.

Nytt marked: Smuglerne tenker nytt og bestemmer seg for å teste ut markedet i London for "Buddhismens dødehavsroller". Det skjer i 1993/94. Våre kilder forteller at da den første forsendelsen med manuskripter kom til London fra Hadda i Afghanistan (1993), besto den av 16 leirkrukker av et funn på vel 30. De var eid av to antikvitethandlere, Robert "Bob" Senior og Zahid Pervez Butt. I begynnelsen slet de med å selge dem. Det hele resulterte i at Senior kjøpte ut Butt for småpenger.

Gjennom en "dealer" – antikvitetsselger - i London kommer 29 buddhistiske skrifter til British Library. Selgeren vil at de skal vurdere ektheten av noen skrifter. British Library tar i mot skriftene.

"Dødehavsrullene". British Library er svært interessert i å kjøpe dem. De har ikke penger selv, men får en pengegave fra Tesco-arvingen Neil Kreitman som gjør dem i stand til å kjøpe "dødehavsrullene". Smuglerne har tilgang til flere tusen slike fragmenter i Peshawar og andre steder. De vet at de må holde antall skrifter nede for at det skal virke eksklusivt. British Library er i ekstase og lanserer funnet som en stor sensasjon.

Interessant nok kommer diskusjonen om tilbakelevering opp allerede på denne tiden. Den japanske professor Kazunobu Matsuda, som er en av verdens fremste eksperter på slike skrifter og tilhører Schøyensamlingens forskergruppe, er ikke i tvil om opprinnelsen til British Librarys skrifter. Matsuda er, som vi også skal se senere, svært lojal overfor Schøyen slik det framgår i vår kommunikasjon med ham:

"Martin is the third person in good faith and willing **to return six fragments** to Afghanistan. Martin has the **right** to possess of another 10,000 fragments.

If you do not think so, you should **blast the British Library** first, because the library has gotten many important Buddhist scrolls discovered in Hadda in East Afghanistan via **grave robbing market before Martin**. You can look at them in the special exhibition of the Silk Road now to be open in the British Library at Euston Road. These are UK government's possession!"

(Kilde: Epost fra professor Matsuda til D. Hebditch, 12.07.04)

- **Samlere begynner å kjøpe.** I samlermiljøet går ryktene om disse sensasjonelle skriftene. I 1995/96 tilbys Schøyen gjennom sin gamle forretningforbindelse Sam Fogg i London, å kjøpe 108 buddhistiske skriftfragmenter. Schøyen kjøper alle. Fogg forteller at verken han eller Schøyen vet sikkert hvor de kommer fra, men i et intervju med oss sier Fogg at de antok at skriftene kom fra Afghanistan.
- **Kontakt med smuglerne:** Schøyen begynner å kjøpe stort. Han tilbyr sine kontakter å kjøpe skrifter for en fast pris pr. kvadrat tomme. Dette skaper økt etterspørsel etter slike skrifter ikke bare i London, men også i Pakistan. Våre kilder sier at Schøyen etterhvert kopleter fra Fogg og andre antikvitethandlere/bokhandlere han hadde kjøpt av tidligere, og etablerte direktekontakt med smuglerne. En av dem er den beryktede narko- og våpenhandleren Zahid Pervez Butt.

- **Bidro til plyndring:** Den økte etterspørselen for slike skrifter – noe som først var initiert av oppkjøpet til British Library og deretter Schøyens fastpris-tilbud - bidro til at smuglere dro fra de pakistanske byene Peshawar og Swat og opp til Gilgit-området på jakt etter liknende skrifter. Det samme skjedde i forhold til Afghanistan. Vår research i Pakistan – og Peshawar spesielt – samt intervjuene i filmen fra Gilgit - gir et klart bilde av hva som faktisk skjedde. Plyndringen stoppet ikke i 1994. Den fortsatte så lenge Schøyen og andre kjøpte slike skrifter. I dag er markedet omtrent helt dødt fordi Schøyen eller andre ikke lenger kjøper slike skrifter.

ORGANISERINGEN AV ARBEIDET

Ettersom det var de buddhistiske skriftene fra Afghanistan som var mest fokusert, kontaktet NRK den pakistanske frilanseren Sohail Qureshi som hadde jobbet med oss blant annet på Krekar-saken. Han gjorde en innledende undersøkelse. Etter å ha kontaktet lokal ekspertise på slike skrifter av bjørkebark eller palmeblader, mente han det var tvil om skriftene kunne stamme utelukkende fra Afghanistan.

Ikke minst etter at han lastet ned en rekke bilder av skriftene fra nettet og utga seg for å være kjøper av slike skrifter i basarene i Peshawar. Selgere hevdet at det ikke var noe problem å fremskaffe slike skrifter. Flere fortalte også historier om hvordan disse skriftene var smuglet til England og hvordan de ble solgt der.

Etter denne innledende fasen, engasjerte også NRK en annen frilanser i England i den "andre enden" av smuglerruta – London. Han gjorde en liknende undersøkelse blant eksperter på den buddhistiske Gandhara-kulturen – for eksempel på British Museum. I tillegg kontaktet han en del samlere og selgere for å sjekke tilgjengeligheten og hvordan dette ble omsatt.

Til sammen ga dette oss et bilde av en spesiell, men velorganisert smugling fra Pakistan via frihavna i Dubai og til London. En handel som nesten ikke kontrolleres (for eksempel har New Scotland Yard bare tre etterforskere i kunst og antikvitetsavdelingen).

Første undersøkelse: REDNINGSHISTORIEN

I følge Schøyen og hans forskere var de buddhistiske skriftene reddet fra en hule i Afghanistan av noen buddhister på flukt fra Taliban. På dramatisk vis hadde de fraktet deler av skriftene på eselrygg gjennom pass i 5000 meters høyde i Hindukush-fjellkjeden.

Vi gikk i gjennom radiointervjuer, avisartikler og fagartikler som Schøyens forskere og andre hadde skrevet. En generell konklusjon var at "redningsaksjonen" stadig endret seg. Kort sagt; historien fortonet seg etterhvert som en moderne røverhistorie.

Våre undersøkelser konsentrerte seg om følgende forhold:

1. Var skriftene reddet fra Taliban?
2. Hvem var buddhistene?
3. Hvor er hulen skriftene ble funnet i?
4. Hva slags skrifter er det snakk om?
5. Hvordan ble skriftene smuglet ut?
6. Hvordan havnet de hos Martin Schøyen?

Vår research ga oss grunn til å stille spørsmål ved denne litt utrolige historien. For hvor sannsynlig er det at de ytterst få buddhistene som måtte leve i Afghanistan på denne tiden, snublet over et buddhistisk bibliotek i en fjellhule:

"- Noen få fragmenter kom til London, der jeg fikk tilbud om kjøpe dem. Resten befant seg i Afghanistan, der Taliban-styrkene ville ødelegge alt av tidligere religioner og sprengte en av hulene. Derfor er mesteparten av manuskriptene i fragmenter, mens noe er intakte bøker.

Schøyen organiserte redningsaksjonen for å få håndskriftene ut:

- Ingen liv gikk tapt, men jeg måtte betale godt, sier han."

(Aftenposten, 22.oktober 2001)

Martin Schøyen bekrefter at han organiserte den illegale "redningsaksjonen", at han betalte mye penger for å få skriftene ut, at dette ikke var helt ufarlig, og at han hadde hatt en aktiv rolle med å organisere redningsoperasjonen etter at noen hadde bedt ham redde skriftene fra Taliban inne i Afghanistan.

Liknende historier har han og professor Braarvig fortalt mange ganger.

Blant annet bruker vi et klipp i dokumentaren fra et radiointervju med NRK Østlandssendingen, hvor han gjenforteller hvordan noen buddhister fant disse skriftene. Når han ble bedt om å redde disse skriftene, tro han til.

(NRK Østlandssendingas "Lang lunsj", 15. november 2001)

I et intervju med bladet "Museumsnytt" forteller han:

"Når begynte du å samle på afghanske manuskripter?"

- Jeg samler ikke i det hele tatt. Jeg fikk en henvendelse fra buddhistiske munkar. Flyktingene fra Taliban-regimet fant håndskriftene i huler nær Bamiyan. De ble brakt ut via Pakistan til London der jeg kjøpte den, sier Schøyen, som understreker at han rådførte seg med forskere underveis."

(Museumsnytt no.1, 2002)

Først etter at vi sendte den første av Brennpunkt-versjonene av vår dokumentar, innrømmet Schøyen for første gang at det han fortalte til alle medier i 2000, ikke var sant. Slik svarer han på Aftenpostens spørsmål:

"Det fremgikk i "Brennpunkt" at den heroisk fremstilte redningsaksjonen av funnene av de eldste kjente buddhistiske skriftdokumentene i Bamiyan-grottene - og utsmuglingen fra Talibans klør, skjedde før Talibans tid ved makten?

- Det er en avsporing av "Brennpunkt". De buddhistiske dokumentene var i fare også før Taliban. Disse 3300 fragmentene var alt som var igjen under en liten buddhafigur som ble sprengt før Taliban, sier Schøyen og viser frem fragmentsamlingen. - De ble funnet et godt stykke unna hulene der Buddhastatuene senere ble sprengt."

- Hvorfor har du ikke korrigert inntrykket av at samlingen ble reddet unna Taliban?

- Jeg har aldri vært i Afghanistan, eller Pakistan for den del. Min redningsaksjon gikk ut på at jeg i London gikk ut med prisliste med fast pris pr. kvadrattomme av de buddhistiske skriftene. Slik ble de samlet."

(Aftenposten, 10. september 2004)

Schøyens historie ble redusert fra en redningsoperasjon til kjøp av manuskripter fra antikvitetshandlere i London som Sam Fogg, Katy Williams, Bill Veres og andre.

Schøyen har heller ikke dokumentert noen eierhistorie til skriftene, inkludert dokumentasjon for hvordan dette er fraktet til London og Oslo, samt kvitteringer for hvor og fra hvem han kjøpte sine buddhistiske manuskripter.

Vi ønsket imidlertid klarhet i hvordan smuglingen hadde foregått og utviklet researchen på to fronter:

1. Om det var slik at ikke alle skriftene ikke kom fra Afghanistan, men Pakistan. Hvor i Pakistan er de da kommet fra og hvordan kan vi belegge at dette er pakistansk materiale?
2. Hvem var det som smuglet disse skriftene til London og var det mulig å få et intervju med en av smuglerne?

Viktigheten av å undersøke dette ble veldig klart etter at vi hadde intervjuet Robert Knox, som er leder for British Museums Asia-avdeling, om smuglerproblemet vedrørende antikviteter fra det såkalte Gandhara-området. Dette historiske området dekker både Pakistan og Afghanistan.

Knox er et relevant ekspertvitne. British Museum er svært opptatt av dette problemet, fordi museet har en nokså skjæmmende fortid i så henseende. Svært mye av det de har i sine samlinger er krigsbytte. Derfor har de en

spesiell interesse av å balansere sine holdninger i denne type saker. I lys av dette er følgende uttalelse fra Knox svært klar og retningsgivende:

... any antiquity that is transported through Pakistan as well is subject to the rules and regulations of the Republic of Pakistan, and that is exactly how - in the way that any antiquity native to Pakistan is. So that if they are - if they truly came from Afghanistan and [were] removed to Pakistan, they've **broken Pakistani law**; and if they were from Pakistan, they've lied about it, then they, have **broken Pakistani law again**.

I henhold til Pakistans lover er altså både smugling av skrifter til Pakistan og smugling av skrifter ut av Pakistan, ulovlig.

Andre undersøkelse: **SKRIFTER FRA PAKISTAN**

Bare en artikkel av den japanske forskeren Meiji Yamada, hadde tidligere sådd tvil om alt av Schøyens "afghanske" materiale virkelig var fra Afghanistan. Ingen av Schøyens kritikere ved Universitetet i Oslo eller andre steder kjente til Yamada før vi gjorde dem oppmerksom på artikkelen.

Vi kontaktet imidlertid Yamada. I likhet med vår researcher, mente han at det var stor sannsynlighet for at deler av Schøyens materiale var fra Pakistan – nærmere bestemt byen Gilgit. I dette området var det tidligere også funnet liknende skrifter som liknet det Schøyen hadde.

NRKs sendte derfor vår researcher opp til Gilgit og han lyktes med å komme i kontakt med flere kilder som kjente til og selv hadde deltatt i plyndring av gamle klostre og minnesmerker. Det var lite sannsynlig at vi kunne kople disse direkte til Schøyens samling, men tidspunktet for det som er kalt en plyndringsbølge av Gilgit-minnesmerker (1994 – 2000), stemte urovekkende bra med Schøyens enorme oppkjøp av slike skrifter (Schøyen hadde ca 10 000 skriftfragmenter i 1998).

For oss var det også svært interessant at vi kunne få et intervju med en plyndrer og vise bilder av hvordan lokalbefolkningen plyndret sin egen historie.

Vår skuffelse var derfor stor, da vi etter å ha vært i Afghanistan og Bamyán, fikk møte pakistansk byråkrati på sitt verste. Verken press fra UD, fra NRKs toppledelse, fra sentrale pakistanske miljøer i Norge eller den pakistanske presidentens sekretær, klarte å sikre oss en filmtillatelse i Peshawar- og Gilgit-området i Pakistan. Den pakistanske etterretningstjenesten ISI hadde besluttet at den ikke ville ha et norsk TV-team i dette området.

For oss var dette en sterk illustrasjon på hvor den reelle makten i dagens Pakistan sitter, når heller ikke en henstilling i vår favør fra presidentens kontor får noen effekt.

Resultatet ble at vi måtte reise fra Pakistan. Riktignok fikk vi gjort en del intervju og opptak i mer sentrale områder av Pakistan, men de viktigste intervjuene var ikke gjort. Siste dagen trosset vi det mest absurde delen av reiseforbudet som gjaldt Peshawar, og fikk sikret oss endel viktige miljøbilder og et viktig intervju på Universitetet i Peshawar.

Ettersom dette reiseforbudet tydeligvis kun gjelder utenlandske TV-team, engasjerte vi et lokalt TV-team for å gjennomføre opptakene i Gilgit. De ble nøye instruert i det viktige skillet mellom å filme for en dokumentar kontra nyhetsjobbing. Vi avtalte også hvilke spørsmål de skulle stille og hvilken dokumentasjon som var nødvendig. Vi fikk også sjekket fotoutstyret og forsikret oss om kvaliteten på dette.

Etter to strabasiøse reiser oppover til Gilgit – fikk vi omsider sikret oss to intervjuer som ga oss en inngående kunnskap til hvordan plyndringen skjedde. Spesielt interessant var deres historie om at det tidligere ikke hadde vært noe marked for slike skrifter. Derfor var det ingen som hadde brydd seg med å grave etter slikt før British Library og Schøyen – som den viktigste enkeltperson - begynte å kjøpe opp slike skrifter.

Tidligere hadde plynderne gravd etter perler og skulpturer og andre gjenstander. Skrifter hadde fått ligge i fred fordi de ble ansett som verdiløse og delvis også fordi lokalbefolkningen fryktet skrifttegnene var en form for hekseri. Vår kilde fortalte også at de brukte dem til å lage bål og koke te...

Dynamikken i det hele kan kort beskrives slik: Først tømte smuglerne basarene i Peshawar for det de hadde. Deretter dro de fra Peshawar og Swat for å lete etter flere skrifter i Gilgit.

Lokalbefolkningen så hvor smuglerne gravde og de fortsatte å grave på de samme stedene. Etter først å ha ødelagt og brent en rekke skrifter i jakten på perler og annet, fikk de vite hvilken verdi skriftene representerte.

Ironien i dette er åpenbar. Schøyen som hevdet at han hadde reddet slike skrifter fra å bli ødelagt av Taliban, bidro derfor sterkt til en plyndringsbølge i Gilgit.

Schøyen har hele tiden nektet for at han har bidratt til en plyndringsbølge. Men vi mener at tidspunktet og de beskrivelser vi har fått fra en rekke kilder både i Pakistan og London, bekrefter relevansen av denne opplysningen.

Etterhvert som Schøyen og hans forskere skjønnte at vi visste at det befant seg pakistanske fragmenter i samlingen, bekreftet professor Braarvig at "noen få fragmenter hadde krøpet inn i samlingen". Disse "få pakistanske fragmentene" viste seg å utgjøre en betydelig samling på 200 – 300 fragmenter.

For oss er det også viktig at også Schøyen selv bekreftet at deler av hans materiale var fra Pakistan og ikke Afghanistan. Innrømmelsen kom imidlertid først etter programmet:

- Det fremkom i TV-reportasjen at deler av din samling er gravd ulovlig ut i Gilgit-området i Nord-Pakistan?
- Av 5000 fragmenter i Bamiyan-samlingen kommer kanskje 200-300 fragmenter fra Gilgit.
- Visste du ikke det?
- Nei, de kom blandet inn i Bamiyan-samlingen da jeg kjøpte den. Det tok tid før forskere oppdaget dette.

(Aftenposten, 10. september 2004)

En vesentlige opplysninger ble viktig å undersøke nærmere. Ei meget sjelden og spesiell bjørkebarkbok ble funnet av vår hovedkilde i Gilgit og solgt videre til London i denne perioden. Vi ønsket å undersøke om denne kunne befinne seg i Schøyen-samlingen.

Tredje undersøkelse: **BJØRKEBARKBOKA**

Ved å kontakte en rekke antikvariat og selgere i London – kanskje verdens viktigste marked for smuglergods og antikviteter fra Asia - fikk vi etterhvert kontakt med William "Bill" Veres. Han hadde gjort flere handler med Schøyen og gikk med på et intervju mot at vi ikke filmet samtalen.

Han kunne bekrefte – og har også gjort dette skriftlig – at han har solgt en bjørkebark-bok til Schøyen fra Gilgit i Pakistan. Vi gjorde også lydopptak av samtalen.

Ut fra beskrivelsen, tidspunktet og andre detaljer mener Veres at den var en del av en liten samling bøker som han solgte videre – deriblant til Schøyen. Riktignok havnet den aldri i Oslo fordi en japansk samler overbød Schøyen. I stedet kjøpte Schøyen en mindre og ikke fullt så fin bjørkebarkbok av Veres.

Fjerde undersøkelse: **SMUGLINGEN**

Vi bestemte oss for å sjekke hvor disse skriftene kom i fra og hvordan de hadde kommet ut av Afghanistan og Pakistan. Vi intervjuet en rekke pakistanske og britiske forskere om dette.

The Illicit Antiquities Research Centre i Cambrigde, og blant andre arkeologen Robin Coningham ved Universitetet i Bradford, har kartlagt og beskrevet godt hvilken effekt antikvitethandlers og samlers etterspørsel får i land som Pakistan og Afghanistan. Coningham beskriver i et intervju med oss handelen på denne måten:

"What's going to happen is it's going to become known there are collectors. More and more material will come out. And it almost accelerates it. So it may be rescuing the examples we see but undoubtedly examples are destroyed on the way to source and also it's destroying the context as well."

Robin Coningham er også svært klar på at det ikke er noen mulighet for at Schøyens buddhistiske materiale kunne kommet ut av Afghanistan eller Pakistan på en lovlig måte. Dette er smuglergods! Sier Coningham.

Etterhvert ble det også klart at ikke bare var deler av Schøyens samling smuglet ut av Afghanistan, solgt i Peshawar i Pakistan og smuglet videre til London. Professor Matsuda i Schøyens forskerteam ga oss først det inntrykk at det bare var Afghanistan-materiale i samlingen.

Jens Braarvig har siden han fikk kontakt med Schøyen i 1997, vært en ledende kraft i å registrere og publisere Schøyen-samlingen. Etter 2001, da Schøyen forsøkte selge hele samlingen til staten for 850 millioner kroner, ble han oppfattet, sammen med nasjonalbibliotekar Bendik Rugaas, som en talsmann for Schøyen og samlingen.

Da han ble klar over problemstillingene som vi ønsket å reise i programmet, forsøkte Braarvig prisverdig nok å hjelpe oss med en del opplysninger. Problemet med disse opplysningene var at vi måtte basere oss på hans muntlige gjengivelse av Schøyens beskjeder og høytlesning fra Schøyens dokumenter. Vi fikk ingen kopier av det han leste.

Vi varslet at dette ikke holdt som dokumentasjon, noe som resulterte i at Braarvig tilbød seg å komme til NRK for å lese opp dokumentene foran kamera og svare på en del spørsmål. Dette takket vi ja til på grunn av Braarvigs sentrale rolle.

I intervjuet fortalte han blant annet:

“..our scholarly group has a catalog in this matter of disposing this collection. It (*Buddhist manuscripts*) was brought to London, and every month, second month, third month, they came with a new, you can say, **cigar box from Pakistan** through the traders in London, and we have then along the way catalog made into that, in consistent collection.”

Med dette intervjuet bekreftet professor Braarvig til slutt vår histgorie og vår mistanke om hvordan skrifene virkelig hadde kommet til London.

Vi fikk også et intervju med en av smuglerne som hadde fraktet ut skrifter som ble solgt til Fogg og Schøyen. Dette intervjuet hadde vært et mål fra starten og vi gjorde blant annet flere forsøk på å intervju smuglere i pakistanske fengsel uten å lykkes.

Da vi lyktes å komme i kontakt med en svært sentral pakistansk mann, var han svært skeptisk til å snakke og samarbeide med oss. Dette til tross for at hans forretninger med Schøyen var et avsluttet kapittel.

Mot løfte om full anonymitet – og at vi verken skulle publisere eller kringkaste hans navn, stemme eller bilde – fikk vi et intervju med ham på lydbånd. For oss var dette viktig av to grunner:

1. Dokumentasjon
2. Presentasjon

I intervjuet fortalte han hvem som hadde smuglet skriftene ut av Pakistan, når smuglingen begynte, bekreftet smuglerruta fra Pakistan til London og redegjorde for hvilken salgstaktikk de brukte for å få British Library, Schøyen og andre interessert i skriftene. På grunn av lydbåndintervjuet kunne vi bruke en skuespiller som ordrett gjentok hva vår smugler fortalte.

Det hører med til historien at mange av våre aktuelle skuespillere takket nei, da de fikk vite hva de skulle spille. Selv han som takket ja, krevde å få se den ferdigredigerte versjonen før sending. Han fryktet for represalier om han ble gjenkjent.

En av de andre smuglerne er spesielt interessant. Hans navn er Zahid Pervez Butt og er en kjent kriminell i Pakistan, beryktet for sin våpen og narkosmugling. Han hadde også gode kontakter i det tidligere Taliban-regimet som brukte hans nettverk til å selge gjenstander fra Kabul museum for å kjøpe våpen.

Schøyens kontakt med slike folk, var en av grunnene til at vi også undersøkte om deler av hans samling var stjålet fra Kabul museum.

Femte undersøkelse: **KABUL MUSEUM**

I den tidligere nevnte artikkelen fra den japanske forskeren Meiji Yamada, skrev han at Schøyen-forskeren Matsuda - for en engere krets studenter og forskere – hadde fortalt at ett skriffragment hadde tilhørt den såkalte Hackin-samlingen som hadde vært ved Kabul museum. Samlingen var nå forsvunnet fra Kabul.

For oss var dette helt nytt. For før vi begynte å grave i dette, hadde Schøyen og forskerteamet hans hevdet at alle skriftene var reddet fra en hule i Afghanistan.

Med henvisning til Yamadas artikkel, kontaktet vi Matsuda. Han valgte å legge kortene på bordet og bekreftet at forskerne allerede i 1997 (eller 1998 som Braarvig hevder) hadde funnet disse skriftene som også var publisert i *Journal Asiatique* i 1932 av den franske forskeren Sylvain Levy. Matsuda er selv krystallklar på at dette er to – og med stor sannsynlighet seks – skrifter som er "pirated from the Kabul museum".

Etter at vi konfronterte Schøyen og Braarvig med dette, forsøkte Matsuda ti dager for sending å utvane skriftenes tilhørighet til Kabul museum. Han bagatelliserte også det faktum at de uten å informere afghanske og norske

myndigheter, Universitetet i Oslo, Nasjonalbibliotek og andre interesserte forskere, oppbevarte tyvegodsset i over seks år i Oslo.

Dette forsøket på bortforklaring står i en grell kontrast til forskergruppens tidligere og gjentatte uttalelser om at disse fragmentene tilhørte Kabul museum og burde returneres dit.

Det står også i kontrast til Schøyens reaksjon etter at vi stilte våre første spørsmål om Kabul museum-fragmentene. Noen dager etter vår første e-post om dette, sender Schøyen et panikkpreget og håndskrevet brev til Kabul museum fra Spikkestad bensinstasjon (7. juli 2004) og tilbyr museet å levere dem tilbake.

Dette brevet kom aldri fram til Afghanistan, til tross for at det hevdes å være sendt rekommandert. Schøyen gjorde heller aldri noen flere forsøk på levere disse skriftene tilbake – for eksempel ved hjelp av UNESCO som deltar aktivt i gjenoppbyggingen av museet – og til tross for at dette er en høyprioritert symbolsak i det afghanske kulturdepartementet.

Like før sending skiftet Schøyen igjen mening. Med henvisning til Matsudas tilbaketog før sending, hevdet han at han nå ikke trengte å levere tilbake noe som helst.

Først etter at Dagsrevyen – på Brennpunkts initiativ – intervjuer den afghanske kulturministeren i samband med det afghanske valget, endrer Schøyen igjen mening. I et brev til kulturminister Valgerd Svarstad Haugland forteller Schøyen at han nå akter å levere skriftene tilbake.

Sjette undersøkelse: **SCHØYENS FAXER**

Etter en tid ble vi klar over at den tidligere smugleren og antikvitethandleren Michel van Rijn presenterte en fax på sin nettside med Schøyens navn. Van Rijn gikk gjennom en personlig krise for noen år siden og forlot bransjen. I stedet begynte han å samarbeide med ulike lands politietterforskere for å avsløre smuglere og tvilsomme antikvitethandlere. I en rekke oppsiktsvekkende under-cover operasjoner har en rekke uerstattelige kunstverk kommet til rette og blitt levert tilbake til opprinnelseslandet.

Ettersom også Michel van Rijn hadde begynt å interessere seg for Schøyen, fikk vi tilgang til en del av hans materiale. Det besto av nærmere hundre faxer som han hadde fått fra den amerikanske antikvitethandleren Bruce Ferrini - en av Schøyens nære forretningsforbindelser gjennom tjue år. Ferrini trengte imidlertid hjelp av van Rijn i samband med en batalje i USA, og hadde valgt å "selge" sin samling med Schøyen-faxer til van Rijn.

Da vi kom over dette, lå faxene i en stor pappeske inne på van Rijns soverom. For oss var jo dette svært interessant lesning, ettersom Schøyen blant annet beskrev utførlig hvordan Ferrini skulle nedjustere prisene slik at Schøyen slapp med et minimum av avgifter på sine kjøp.

Vi systematiserte faxene og fikk etterhvert en mening ut av innholdet. Dette kunne tildels være vanskelig da en del sensitive navn bare ble nevnt med initialer. Ut fra sammenhengen skjønnte vi imidlertid hvem det var snakk om.

Denne informasjonen kom godt med da vi kunne kryssjekke denne informasjonen med det de muntlige kilder fortalte.

De mest interessante faxene gjaldt imidlertid Schøyens primærkilde for nye skrifter, som så sent som i 2001 er inne i det vi har stor grunn til å anta dreier seg om Gilgit-området i Nord-Pakistan. Det viktigste i denne sammenhengen er imidlertid ikke den eksakte lokalitet, men det faktum at Schøyen har kontakt med en primærkilde som befinner seg i en hule sammen med plyndrere. Dette viser en helt annen grad av nærhet til plyndring i disse områdene enn det Schøyen selv liker å fortelle om. Til nå har han henvist til auksjoner og antikvitethandlere når spørsmålet om eierhistorien til hans gjenstander har vært tema.

Michel van Rijn mener at Schøyen her følger en klassisk oppskrift, nemlig at han kutter ut det fordyrende mellomleddet i London og handler direkte med smuglerne.

Schøyen har i ettertid hevdet at disse dokumentene var stjålet, men det er altså feil. Dette er noe Bruce Ferrini har sagt til Schøyen for å skjule det faktum at han har gitt Schøyen sin samling av Schøyen-faxer. Et lydbåndopptak med Ferrini bekrefter dette.

Sjuende undersøkelse: **DE MAGISKE KRUKKENE**

I løpet av vår research ble også Irak svært aktuelt. Ikke minst fordi den amerikanskledede okkupasjonen av Irak utløste en omfattende plyndring av landets arkeologiske skatter.

Verdens raseri over herjingene førte til egne bestemmelser i FNs sanksjonsordre mot Irak fra 1990 og 2003, som gjør det ulovlig å handle med antikviteter fra landet, dette for å hindre plyndring. I Storbritannia har det å handle med, eller være i besittelse av slike gjenstander, en strafferamme på syv år, samt bøter og konfiskering av gjenstandene.

I Norge har en slik lovovertrедelse en strafferamme på inntil tre år. Personer eller organisasjoner som har slike gjenstander i sin besittelse uten å informere politiet, begår også en forbrytelse.

På Schøyens hjemmeside oppdaget vi at en betydelig del av samlingen kommer fra Mesopotamia. Spesielt hans samling av 650 "magiske krukker eller boller" (incantations bowls) på det britiske prestisjeuniversitetet UCL – University College London – fant vi spesielt interessant.

I Cambridge ble vi gjort oppmerksom på at den britiske forskeren Dr. Erica Hunter – som siden 1987 har forsket ved Bagdad museum og regnes som en av britenes fremste eksperter på slike krukker – hadde etterlyst krukken

eierhistorie siden 1999. Hunter har skrevet både til Schøyen og UCL uten å få et klargjørende svar. Hun legger ikke skjul på at hun mener at disse krukkene ble ulovlig fjernet fra Najaf-området i Irak, smuglet til Jordan og derfra til London.

Hennes motivasjon for å engasjere seg i denne saken er et ønske om å høyne den forskningsetiske standarden ved britiske universiteter. Alt for ofte publiseres det akademisk forskning på gjenstander uten en god eierhistorie, materiale fra tvilsomme kilder og smuglergoods.

Hunters enkle holdning er at dersom alle gjør sitt innenfor hvert fagfelt, vil den forskningsetiske standarden øke. Dette handler også om å bygge tillit ute i verden, for England sliter fortsatt med sin fortid og image som en imperialist. I store deler av den arabiske verden – og spesielt i de senere år – har skepsisen til vestlige forskere økt. Vanskene med innreisetillatelse for forskere fra arabisktalende land til Schengen-området, har ført til represalier mot forskere fra EU som vil arbeide i feks Midt-Østen/Asia.

Da vi kontaktet UCL om dette, viste det seg at de var ukjent med at det befant seg slike krukker på UCLs eiendom. De tre forskerne som forsker på krukkene med Schøyens tillatelse, tilhørte universitetets hebraiske institutt. Vi ville gjerne se krukkene sammen med Erica Hunter for – om mulig – undersøke om de var fra Irak, men forskerne ville ikke gi oss noe intervju, besvare spørsmål om eierhistorien og ville heller ikke la oss se krukkene.

Selv da vi tok dette opp med universitetsledelsen, lot det seg heller ikke gjøre å få se krukkene eller få svar på eierhistorien til disse krukkene. Vi bestemte oss for å undersøke saken.

Åttende undersøkelse: **KRUKKENES EIERHISTORIE**

I likhet med våre undersøkelser omkring Schøyens buddhistiske skrifter, begynte vi våre undersøkelser i "begge ender" også i samband med krukkene. Våre enkle spørsmål var; hvor kommer de fra, hvem kjøpte dem, hvordan ble de fraktet ut av landet og hvilken dokumentasjon har Schøyen?

Vi antok i likhet med Erica Hunter at krukkene i sin helhet – eller deler av dem – var kommet fra Irak. Det vi fikk vite under hånden var at de var kommet til London via Jordan.

I Irak og Jordan fikk vi hjelp av våre gode NRK kolleger Sigurd Falkenberg Mikkelsen, Odd Karsten Tveit og Ana Maria Borge Tveit. Spesielt vår kilde i Irak var svært vettskremt ettersom han nylig hadde overlevd et drapsforsøk. Noen hadde skutt mot bilen han satt i og sjåføren hadde blitt drept. Tidligere hadde også hans sønn mistet ei arm da ei bombe eksploderte nær huset hans. Vår kilde antar at drapsforsøkene har sammenheng med hans kunnskap om den illegale utførselen av antikviteter, som begynte såvidt under Saddam og som eskalerte dramatisk i tiden etter.

Vi valgte derfor å konsentrere oss om hvordan krukkene hadde kommet fra Jordan til London. Gjennom ulike kilder fikk vi vite at Schøyen hadde kjøpt sin

enorme samling krukker fra en beryktet – nå død – antikvitetshandler Ghassan Rihani og en annen antikvitetshandler ved navn Katy Williams. Hun ble forøvrig nylig tatt på fersk gjerning av New Scotland Yard med en rekke gjenstander fra Bagdad museum.

Vi ba UCL og Schøyen om å få se hans dokumentasjon vedrørende krukkene, men fikk aldri noe svar. Riktignok forsøkte Schøyens "pressetalsmann" professor Jens Braarvig å bistå oss pr. telefon og høytlesning fra noen dokumenter, men vi varslet om at dette ikke holdt som dokumentasjon. Vi ville se dokumentene selv. Ikke minst fordi et av dem var på arabisk – et språk Braarvig ikke behersker.

Vår konklusjon var at Schøyen hadde noe å skjule. Av den grunn valgte vi å oppsøke en forelesning ved hebraisk institutt ved UCL. Dan Levene presenterte sin forskning blant annet på Schøyens krukker. Vi ba om å filme fra forelesningen, men fikk igjen nei. Derfor var vi selv til stede med skjult kamera og utstyrte Erica Hunter med trådløs mikrofon. Hun hadde tenkt å være til stede uansett, men vi avtalte med henne at hun skulle spørre det enkle spørsmålet: "Hva kan du si om eierhistorien til disse krukkene?" For første gang fikk vi et svar. Levene bekreftet at det dessverre ikke fantes noen eierhistorie.

Niende undersøkelse: **GJEMMESTEDET**

Vi var flere ganger i kontakt med UCL-ledelsen om tillatelse til å filme krukkene. De var svært bekymret over den manglende eierhistorien til disse krukkene – ikke minst fordi UCL var svært lite interessert i å bli trukket inn i en mulig politisak. UCLs problem var at krukkene allerede befant seg på deres eiendom og at de derfor i henhold til den nye Irak-lovgivningen var forpliktet til å kontakte politiet.

Stor var derfor vår overraskelse, da UCL i desember 2003 fortalte oss at de hadde levert tilbake krukkene til Schøyen. Vi følte dette som et stort tilbakesteg – og tildels et brudd på vår uskrevne avtale - da vi i over et halvt år hadde vist stor tålmodighet med UCL.

UCL hadde valgt letteste vei ut av problemet og trodde at vi ville miste interessen. Vi begynte da med blanke ark igjen og prøvde å finne ut hvor Schøyen kunne ha lagret sine krukker. Etterhvert skjønte vi at det ville være en stor operasjon å flytte såpass mange krukker – ikke minst ut av landet. Mye talte for at de fortsatt var i London. Og at de fortsatt var på et UCL-lager.

Vi fikk kontakt med en kilde i UCL som gikk med på å undersøke hvor krukkene hadde vært lagret. Da vi foretok en rekognosering på stedet, viste det seg å være et medisinalager. Stedet var derfor naturlig nok svært godt bevoktet med piggråd, doble dører og kameraovervåkning.

Etter endel overveielser valgte vi overraskelsesstrategien. Vi antok at om en journalist ringte på hos sikkerhetsselskapet som hadde sikkerhetsansvaret på lagret, ville han få døra i ansiktet.

Vi engasjerte derfor en privatetterforsker i London med det klingende navnet: John Morse. Foruten å være en meget seriøs etterforsker, har han også lang fartstid fra Scotland Yard. Morse har også en naturlig autoritet og vi briefet ham om å ikke legge skjul på sitt ærend eller arbeidsgiver.

Sammen med en kollega fikk de kontakt med lagerformannen i det han forlot lageret. De sa – som de hadde avtalt med oss – at det var en stor sannsynlighet at det befant seg antikviteter på hans lager som trolig var fra Irak. Strategien virket. Lagerformannen inviterte Morse inn og utrolig nok; der var krukkene. UCL hadde løyet!

Dagen etter inviterte vi Erica Hunter til å komme til lageret. Med skjult kamera fikk vi etter en del runder med lagerformannen, lov til å komme inn og filme kabinettene hvor krukkene var oppbevart – og hvor de fortsatt er.

Dette ble selvsagt uhyre pinlig for UCL-ledelsen og de innledet derfor en juridisk og prinsipiell gjennomgang av forskningen – spesielt med fokus på eierhistorie. Granskningen pågår ennå.

Tiende undersøkelse: **FALSK EKSPORTLISENS?**

Etter at UCL ble tatt i løgn, og at de ikke ville bli kvitt krukkene med det første fordi UCLs hebraiske institutt nektet å avslutte sitt forskningssamarbeid med Schøyen, innledet UCL en juridisk gjennomgang av saken. Deres egen advokat konkluderte overraskende nok med at Schøyens dokumentasjon på at han eide krukkene og at hans eksportlisens ikke holdt mål. UCL ville beholde krukkene om det ikke skjedde. UCLs talsmann Nick Merriman bekreftet dette på kamera til oss.

Før Brennpunkt-programmene ble sendt, fikk vi som kjent ikke innsyn i denne dokumentasjonen. Først da Schøyen klaget oss inn til PFU, fant Schøyen og hans advokat det formålstjenlig å legge dokumentasjonen fram. Vi hadde da i over et halvt år bedt om å få se den samme. Det nærmeste vi hadde vært den tidligere, var professor Braarvigs høytlesning over telefon.

Dokumentene viste at den nevnte Ghassan Rihani som solgte Schøyen disse krukkene også hadde ordnet med en eksportlisens for krukkene slik at de kunne bli eksportert til London. Denne eksportlisensen er sjekket med daværende lederen for Department of Antiquities i Jordan (departementet er underlagt Ministry of Tourism og Antiquities). Han har ikke skrevet en slik, og som han skriver, om det ble gjort av andre, ville han uansett visst om det. Hans konklusjon er at dette sannsynligvis er en forfalskning.

Denne dokumentasjonen er såpass oppsiktsvekkende at vi har valgt å flette Schøyens PFU-dokumenter inn i vår internasjonale versjon av programmet.

KONSEKVENSER

Denne saken har ført til en rekke konsekvenser. Vi har redegjort for de ulike sakene i samband med de ulike undersøkelsene, men vi tillater oss å reitere endel av hovedpunktene her:

1.Retur av skriftstykker fra Kabul museum og Pakistan

Seks skriftfragmenter som Schøyens og hans forskere ikke har gjort noe forsøk på tidligere å returnere, blir i følge Kulturminister Valgerd Svarstad Hauglands redegjørelse i Stortingets spørretime (01.12.04) nå returnert til Kabul museum.

"Eg har òg lyst til å fortelja representanten at eg har mottatt brev frå Martin Schøyen, der han informerer om at han har vært i kontakt med Pakistans ambassadør i Noreg vedrørende manuskript som kanskje stammar frå Gilgit i Pakistan, og Schøyen tilbydde seg å gi desse manuskripta tilbake til Pakistan. Vidare informerer Martin Schøyen om at han har vært i kontakt med den norske UNESCO-kommisjonen vedrørende retur av seks manuskripfragment som kanskje kan stamma frå Kabul Museum. "

Vi kan ikke tolke disse opplysningene anderledes enn at Schøyen omsider har bestemt seg for å samarbeide med UNESCO om å levere tilbake de omstridte Kabul museum-fragmentene. Schøyen og professor Jens Braarvig har tidligere argumentert med at UNESCO i denne sammenheng ikke var et egnet sted å oppbevare denne type materiale.

Etter våre dokumentarer har NRK kulturnytt fått bekreftet at Schøyen har tilbudt Pakistans ambassadør i Norge å levere sitt pakistanske materiale tilbake.

Vi konstanterer med andre ord at Schøyen nå ser ut til å bekrefte at en del av det omstridte materialet er pakistansk eiendom, noe han tidligere har benektet.

2. Opprydding ved Universitetet i Oslo

I forbindelse med Brennpunkts årskavalkade (som ble sendt tirsdag 14.12.04) ga rektor Arild Underdal ved Universitetet i Oslo et intervju der han klargjør universitetets håndtering av Schøyensamlingen etter våre programmer. Vi gjengir her orddrett hans uttalelser i programmet:

"Vi har gjort tre ting. Vi har bedt de forskerne som er engasjert i studier av disse skriftene om å legge de omstridte skriftene tilside. I alle fall inntil vi kan få dokumentert at de har kommet inn på riktig måte.

Så har vi sagt opp en avtale- leieavtale vi hadde med Martin Schøyen hvor han leide et lagerrom ved universitetsbiblioteket. Den avtalen er

sagt opp fordi det igjen kan være tvil om deler av dette materiale. Schøyen har frist til å fjerne sin samling fram til sommeren.

Og endelig så har vi tatt kontakt med og innledet et samarbeid med den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora med sikte på å få belyst de generelle forskningsetiske spørsmålene som reiser seg når det gjelder forskning på materiale som vi ikke er sikker på har kommet inn på riktig måte."

3. Forskningsdebatt

Våre programmer har også skapt en sterk debatt både ved høyskoler og i mediene omkring forskning på materiale uten en klar eierhistorie. Sterkest ut gikk førsteamanuensis dr. philos Christopher Prescott ved Universitetet i Oslo som mente at professor Jens Braarvig som også får deler av sin forskning betalt av Schøyen, måtte sies opp i sin stilling.

Denne debatten gjenspeiles i rektor Underdals svar i Brennpunkts årskavalkade:

"Vi er opptatt av at vi skal overholde og etterleve de forskeretiske standarder som det internasjonale fagfellesskapet definerer. Og når det er tvil om vi gjør det, så plikter vi, for vår egen del og for samfunnets del, å gå grundig gjennom dette. Og Brennpunkt programmene klargjorde at det var grunn å reise kritiske spørsmål og gå enda grundigere inn i det enn vi hadde gjort på forhånd."

4. Juridisk og etisk kommisjon ved UCL

Etter våre avsløringer har UCL krevd å få en bedre dokumentasjon fra Schøyen på at han faktisk eier 650 magiske krukker som ligger lagret på et UCL-lager.

UCL har også satt en komité som i likhet med Universitetet i Oslo, skal gjennomgå sakens juridiske og forskningsetiske sider. Denne har ennå ikke konkludert.

5. Avisdekning

Saken har i hovedsak vært kjørt som en egensak i NRK, men har også etterhvert blitt fanget opp av en del andre aviser. I engelske aviser har *The Times*, TV-kanalens *Al Jazeera*s nettside, *The Art Newspaper* og *The Independent* skrevet om våre programmer.

6. Krever dokumentasjon på eierhistorie

Nasjonalbiblioteket som drifter Martin Schøyens nettside, stiller nå for første gang krav til at de delene av hans samling som er på denne nettsiden, har eierhistorien i orden. Tidligere har de nektet det og bagatellisert et slikt krav med at bildene på nettsiden er digitale kopier, og trenger derfor ingen eierhistorie.

Motargumentet har vært at det ikke sømmer seg for en så sentral institusjon å ta så lett på kravet til eierhistorie. En annen viktig årsak kan også være at Schøyen begynte å fjerne alle referanser til Irak og Mesopotamia på sine nettsider etter våre avsløringer.

På vegne av prosjektet
Ola Flyum
31.01.05